

Kis Benedek József: A katonai biztonság összefüggései az észak-afrikai és közel-keleti térségben az arab tavasz tükrében

c. akadémiai doktori értekezéséről

A közel-keleti (avagy a közel-keleti és észak-afrikai) térség évtizedek óta a világ (egyik) legakutabb válságóca, ahol egymást követik a gyakran fegyveres összecsapásokig fajuló konfliktusok, háborúk és polgárháborúk. A régióban alig található olyan ország – ha akad ilyen egyáltalán – amelyik ne lett volna elszenvedője az utóbbi évtizedekben kisebb-nagyobb mértékű harcoknak, fegyveres összetűzéseknek. Ráadásul ezek hatásai és következményei általában túlterjednek a régión, vagyis nem csupán lokális, vagy regionális, de gyakran globális jelentőségűek.

Azt gondolom tehát, hogy a dolgozat témaválasztásának fontosságát és időszerűségét nem kell külön hangsúlyozni. A régió geostratégiai fekvése, a világ energiaellátásában betöltött szerepe, Európával való szomszédsága, nem utolsó sorban központi szerepe a világ fegyverkezésében (és sok egyéb tényező) mind azt támasztják alá, hogy a szerző jól választotta meg értekezése tárgyát. A régió és az itt végbemenő folyamatok komoly biztonsági kihívást, vagy kockázatot – egyesek szerint biztonsági fenyegetést – jelentenek Európa számára (gondoljunk csak a terrorizmusra vagy a migrációra), s nem véletlen, hogy mind a terrorizmus, mind a migráció a “biztonságiasítás” (securitization) részévé váltak.

Nem véletlen az sem, hogy mind a szakértők, mind a közvélemény körében felfokozott érdeklődés nyilvánul meg a régió iránt. Ennek persze vannak előnyei is meg hátrányai is. Előnye, hogy a térséggel nem, vagy kevéssé foglalkozók számára sokkal több a rendelkezésre álló információ. Hátránya viszont, hogy ezen információk nem is kis része jó esetben felszínes, rosszabb esetben téves, félrevezető, ezáltal nemhogy megkönnyítené, hanem inkább megnehezíti a térség amúgy is rendkívül összetett, mondhatni szövevényes viszonyainak a megértését.

Kis Benedek József alapos ismerője a térségnek. Több mint két évtizede foglalkozik Észak-Afrika és a Közel-Kelet régiójával, elsősorban a biztonsági – azon belül is a katonai biztonsági – aspektusokkal. Négy évet töltött el külszolgálatban a helyszínen, s számos könyve és tanulmánya jelent meg a témakörben. Fontos missziót vállal fel azzal is, hogy gyakori szereplője a különböző médiumoknak, sűrűn ad nyilatkozatokat, illetve vesz részt kerekasztal beszélgetéseken.

Ami a vizsgálat tárgyát képező régiót illeti, a szerző dolgozata elején jelzi, hogy a Közel-Kelet fogalmát tág értelmezésben használja (9.o.), összekötve az észak-afrikai országokkal, vagyis a Marokkótól Iránig elterülő térséget érti rajta. Ezzel az értelmezéssel egyetérthetünk, s pusztán annyit jegyzünk meg, hogy ezt leszögezve a továbbiakban

elegendő lett volna a dolgozat címében és egyebütt is szereplő “Észak-Afrika és Közel-Kelet” (vagy fordítva) helyett pusztán a “Közel-Kelet” kifejezés használata. A szerző egyúttal arra is utal, hogy Törökországot nem sorolja a közel-keleti térséghez (akkor bizonyára Európához sorolja), ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a török érdekek – figyelemmel a török-EU kapcsolatok alakulására – ma már egyre inkább a Közel-Kelethez kötődnek.

A dolgozat címéből is kiderül, de a szerző a dolgozat elején külön is leszögezi, hogy a biztonság dimenziói közül a katonai biztonságot elemzi disszertációjában. A dolgozat egyik érdemének tartom ugyanakkor, hogy a kérdést nem környezetéből kiragadva, hanem mindvégig a maga sokirányú összefüggésrendszerében tárgyalja, hangsúlyozván, hogy “a biztonság problémáinak tárgyalása során nyilvánvalóan nem lehet a katonai biztonságot kiszakítani a többi területből” (17.o.). “Többi területen” – amint a dolgozat fejtegetéseiből kiderül – nemcsak a biztonság egyéb dimenzióit érti, hanem a régió politikai és társadalmi, esetenként gazdasági viszonyait is. Foglalkozik például az “arab tavasz” változásaival (amelyeket ő “arab változások”-ként aposztrofál), a társadalmi változások haderőre gyakorolt hatásaival.

Kutatási célkitűzéseit hat pontban fogalmazta meg (12-13.o.), s abból a hipotézisből indul ki, hogy “a Közel-Kelet és Észak-Afrika a világ azon területe, amely a leginkább hajlik a háborús megoldásra”, illetve “a régióban a katonai erő az érdekérvényesítés fontos eszköze” (10.o.). Megállapíthatjuk, hogy hipotéziseit a dolgozatban meggyőzően bizonyította, továbbá azt is, hogy a dolgozat elején megfogalmazott célkitűzéseket teljesítette. Összességében a dolgozat eleget tesz az akadémiai doktori értekezésekkel szemben támasztható követelményeknek.

Itt kívánom jelezni, hogy kritikai észrevételeim elsősorban nem az értekezés katonai biztonsággal, a térség fegyveres erőivel foglalkozó részeivel, megállapításaival kapcsolatosak, hanem a társadalmi, politikai folyamatokra, illetve az iszlámra vonatkozó fejtegetésekkel.

Mielőtt azonban a dolgozattal kapcsolatban további érdemi megállapításokat tennék, előre szeretném bocsátani, hogy a dolgozatban is elemzett témakörrel, illetve témakörökkel kapcsolatosan mind a politikusok, mind a szakértők körében különböző megközelítések, különböző, egymással gyakran ellentétes diskurzusok ismeretesek. A biztonsági – mindenekelőtt a katonai biztonsági – kérdésekkel foglalkozó szakértők nyilvánvalóan másra helyezik a hangsúlyokat, másfajta terminológiát használnak, mint akár a bölcsészettudományi, akár a társadalomtudományi megközelítések, s tegyük hozzá: utóbbi kettő között is lényeges a különbség!

Ezt annak kapcsán említettem, mivel nem tartom szerencsésnek a szerző által konzekvensen használt olyan kifejezéseket, mint: “iszlám terrorizmus” (64.o.) és “radikális iszlám terrorizmus” (57.o.), (vagy folytathatnám: “radikális iszlám ideológia” (58.o.), “iszlám militáns szellem” (36.o.), “iszlám radikalizmus” (38., 238.o.), “iszlám radikális csoportok” (308.o., tézisek 2.o.), illetve “radikális iszlám” (38.o.)), vagyis amelyek az

“iszlám” szó elé illesztnek negatív konnotációjú jelzőt, vagy az “iszlám” szót használják negatív konnotációjú jelzőként. Az ilyen kifejezések használatának általában két oka lehet. Egyik az, hogy alkalmazójának az a véleménye, hogy a radikalizmus, a terroakciók az iszlámból következnek – ezzel a leghatározottabban nem értek egyet –, a másik, hogy csupán félreérthetően fogalmaz és a negatív konnotációjú jelzőt nem az iszlámra, legalábbis az iszlám egészére, hanem csak bizonyos szegmenseire vonatkoztatja (ezzel sem értek egyet).

Szó szerint ugyanezt a három szót (“radikális iszlám terrorizmus”) használta Donald Trump amerikai elnök első, a Kongresszus előtt elmondott beszédében, majd nem sokkal később egy twitter-üzenetében: “Radical Islamic Terrorism must be stopped by whatever means necessary”. Ez a három szó komoly vitákat váltott ki a washingtoni adminisztrációban (és szakértői körökben). Sebastian Gorka például a “legvilágosabb három szónak” nevezte az elnök beszédében, mint ami nevén nevezi a tényleges ellenséget, McMaster tábornok, Trump akkori nemzetbiztonsági főtanácsadója viszont úgy vélte, nem “iszlám” terroristákról, hanem bűnözőkről van szó, akik elferdítik, eltorzítják az iszlámot.

Magam teljes mértékben osztom ez utóbbi álláspontot, miután fenti kifejezés általánosító, félreérthető és félremagyarázható. Szerintem nincs olyan, hogy “iszlám terrorizmus”. Van viszont iszlamista, vagy dzsihádisták terrorizmus. Nem véletlen, hogy a terrorizmus kérdésével foglalkozó évkönyvek nagy része sem az “iszlám terrorizmus” kifejezést használja. Az Europol kiadványa (European Union Terrorism Situation and Trend Report) “dzsihádisták terrorizmus”-ról beszél (“Jihadist terrorism”), az Institute for Economics & Peace által kiadott Global Terrorism Index pedig “dzsihádi indíttatású szélsőségeségről (“jihadi-inspired extremism”).

Olyan sincs, hogy “radikális iszlám”. Nem az iszlám radikális, hanem azok a muszlimok, akik saját politikai-ideológiai céljaiknak megfelelően értelmezik az iszlámot. Vannak szélsőséges iszlamisták, avagy dzsihádisták által végrehajtott terrorcselekmények, amelyeket az iszlámra hivatkozva követnek el. A muszlimok elsöprő többsége viszont “mérsékelt”. Nem szerencsés a vallás és a terrorizmus összemosása. A norvég tömeggyilkos Anders Breivik, vagy az új-zélandi mézszárlást végrehajtó ausztrál terrorista, Brenton Tarrant tettét sem szokták “keresztény terrorizmusnak” nevezni, holott Breivik magát kiáltványában (“2083: A European Declaration of Independence”) “az európai templomos lovagok vezetőjének” nevezi, Tarrant pedig “The Great Replacement” című kiáltványában a keresztények ellenségei elleni harcról beszélt. Hadd idézzem ehelyütt Ferenc pápát: “Nem létezik olyan, hogy keresztény terrorizmus, olyan, hogy zsidó terrorizmus és olyan, hogy muszlim terrorizmus. Ilyen nem létezik”

Ha már itt tartunk, a szerző használja a “forradalmi iszlám” kifejezést is. A 238. oldalon (és a tézisek 10. oldalán) ezt írja: “A forradalmi iszlám, amit gyakran tévesen fundamentalizmusnak is neveznek”, majd felsorolja azt a három ideológiát, amelyek összeütközése révén erősödött meg a forradalmi iszlám: egyik “Irán és szövetségesei Libanontól Jemenig”, a másik “a globális szalafita dzsihádisták mozgalom, amelynek fő

megtestesítője az ISIS”, valamint “a Muzulmán Testvériség megnyilvánulásai több országban”. Ehhez két megjegyzésem van. Egyik, hogy a forradalmi iszlámot nem igazán szokták fundamentalizmusnak nevezni. A másik pedig, hogy a forradalmi iszlám nem a felsorolt három ideológia “ütközéséből” jött létre. A “forradalmi iszlám” a szakirodalomban kifejezetten az iráni iszlamista forradalomhoz kötődik, s az iráni iszlám-interpretációt értik alatta – nem elvitatva természetesen a kölcsönhatásokat, hiszen a vezető ideológusok, illetve teoretikusok ismerték egymás munkásságát, és hatottak is egymásra.

A szerző helyesen hangsúlyozza két természeti erőforrás, a víz és a kőolaj kiemelkedő szerepét a régió biztonságpolitikájában. A 24. oldalon megjegyzi, hogy az Egyesült Államok függősége a közel-keleti kőolajtól “először az 1980-as Carter-doktrinában öltött biztonságpolitikai dimenziót”. Ez igaz, azonban érdemes lenne utalni az előzményekre, konkrétan az 1956-os szuezi válsághoz köthető, 1957-es Eisenhower-doktrinára, amely először deklarálta a Közel-Kelet kiemelkedő fontosságát az Egyesült Államok számára.

A dolgozat szerkezetével kapcsolatban is vannak kritikai észrevételeim. Az anyag nem kellőképpen strukturált, időnként érint különböző témákat, amelyeknek azonban megmarad a felszínén anélkül, hogy, mélyebb elemzésekbe bocsátkoznék. Több helyütt általánosításokkal, leegyszerűsítésekkel, “mega-trendekkel” találkozhatunk, alaposabb kifejtés nélkül. A nem kellő szigorúságú szerkesztésre utal az is, hogy az anyagban jó néhány helyen előfordulnak ismétlések – például az egyes országok haderőinek a bemutatásakor –, ráadásul a közölt hasonló adatok nem mindig egyeznek meg egymással (lásd 194., 196., 199., 205., 210. oldalak) A szaúdi paramilitáris erők létszáma 24 500 fő (194.o.) és 100 000 fő (205.o.), az ománi szárazföldi erők létszáma 25 000 fő (196.o.) és 42 000 fő (204.o.), az iráni Forradalmi Gárda létszáma 125 000 fő (199.o.) és 150 000 fő (205.o.) Nem könnyíti meg az anyag olvasását a tördelés (hiánya): esetenként egy, másfél, vagy kétoldalas bekezdések fordulnak elő (167., 169-171., 186-188.o. stb.)

Véleményem szerint a szerző – jól tudom, hogy ezzel az álláspontjával sincs egyedül, hiszen sok hazai és külföldi politikus, szakértő is osztja ezt a véleményt – kissé “túldimenzionálja” az iráni fenyegetést, pontosabban a régió egyes országainak Irán általi fenyegetettségét. (Igaz, van, ahol “enyhít” és “potenciális fenyegetésről” beszél (62.o.)). Én a “retorikai” szinten, az iráni vezetők részéről gyakran elhangzó fenyegetést – ami az 1979-es forradalomtól napjainkig mindig jellemző sajátossága volt az iráni külpolitikának – nem azonosítanám automatikusan a tényleges fenyegetéssel. Elfogadom persze a szerző érvelését, miszerint a fenyegetés igencsak soktényezős fogalom, s önmagukban a katonai mozgások is felfoghatók fenyegetésként.

A szerző álláspontja alátámasztására több mindenre hivatkozik, nem tudván elkerülni az általánosításokat. Irán – írja a 238. oldalon – “Izraelt le akarja törölni a térképről”, utalva Ahmedinezsád korábbi elnök híres-hírhedt kijelentésére. Csakhogy Ahmedinezsád nem azonos Iránnal, egyébként is Iránnak jelenleg már nem ő az elnöke, hanem a reformer Róhani (igaz, már nem sokáig). “Irán Bahreint saját területének tekinti” – jelenti ki a 74. oldalon, miután a 65. oldalon idézi a Forradalmi Gárda egy korábbi tábornokát (“Bahrein

Irán egy tartománya, amit csatolni kellene hozzá”). Az ehhez hasonló kijelentések ugyancsak nem ritkák Iránban. 2009-ben Ali Akbar Natek Núri korábbi házelnök tett ezzel kapcsolatban többféleképpen értelmezhető kijelentést utalva a történelmi múltra (“akkor Bahrein volt a 14. tartományunk és képviselője volt a parlamentben”), viszont az iráni külügyminisztérium szóvivője azonnal jelezte, hogy Irán tiszteletben tartja Bahrein függetlenségét és szuverenitását.

“Irán ideológiáját és forradalmi szellemét rá akarja kényszeríteni az arab országokra és meg akarja dönteni az arab királyságokat” (74.o.). Melyik királyságokat? Gondolom az Öböl királyságaira gondol a szerző, nem Marokkóra vagy Jordániára. Irán ugyanakkor aligha lenne képes megdönteni mondjuk a szaúdi monarchiát. És nem hiszem, hogy ilyen ötlet egyáltalán komolyan felmerülne Iránban (még ha biztosan sokan örülnének is neki). Teljesen egyetértek ugyanakkor a szerző megállapításával, miszerint “nem valószínű, hogy Irán támadást indítana ezen országok (vagyis az Öböl-menti országok) ellen, amelyek tartanak Irán katonai támadásától”. (65.o.) Nem véletlen, hogy az elmúlt hónapokban, már a dolgozat lezárta után történtek – beleértve Kászem Szolejmáni Trump utasítására végrehajtott likvidálását – nem vezettek háborúhoz, ugyanis abban egyik fél – beleértve Iránt is – sem érdekelt. Az iráni vezetés rendkívül pragmatikusan gondolkodik és pontosan tudja, hogy egy esetleges háború Iránnak több kárt okozna, mint hasznot.

Nem értek egyet a szerzővel – ugyanakkor bizonyos belső ellentmondást fedezek föl érvelésében – amikor azt állítja, hogy “az iszlám radikalizmus fő támogatójának Irán és Szudán számít” (38.o.). Ezt a kijelentését megelőzően ugyanis a “radikális iszlám” erősödéséről beszél, s példaként a Kalifátusra (vagyis az Iszlám Államra) utal. Az pedig tudvalévő, hogy a szunnita Iszlám Állam egyik fő ellenségének a síitákat tekintette, márpedig Irán síita ország. Az viszont tény, hogy az iráni Forradalmi Gárda különböző radikális csoportok kiképzésében részt vett (61.o.).

“A térség egyetlen síita államának, Iránnak ...” írja a 41. oldalon. Tény, hogy Iránban a legmagasabb a síiták aránya, de síita többségű állam Irak és Bahrein is a térségben. Nem tudom, a szerző pontosan mit ért “vallási fundamentalista csoportok” alatt, amikor megjegyzi, hogy “Washington különösen aggasztónak tartja ... a térségbeli vallási fundamentalista csoportok iráni támogatását” (42.o.). A síita milíciákat nem nevezném vallási fundamentalista csoportoknak. A szunnita csoportoknak pedig értelemszerűen nem a síita Irán a támogatója. (Ez alól vannak kivételek, mint például a Hamász.)

És végül még két megjegyzés Iránnal kapcsolatban. Egyik: nem tudom, mit ért a szerző azon, hogy “az iszlám preiszlám változata” (157.o.: “amikor az irániak áttértek az iszlámra, annak preiszlám változatát követték”). A másik: szerintem az 1979-es iráni iszlám forradalom után a nacionalizmust nem váltotta fel az iszlám, hanem – ahogy később a szerző is jelzi – mindkettő megjelenik az iráni külpolitikában.

Dolgozatában több helyütt is érint egy rendkívül összetett kérdést, mégpedig a demokrácia fogalmát, a demokratizálódás folyamatát a régióban (217.o.). E területen véleménye nem mindig tűnik következetesnek. Egyes országok “elindultak a

demokratizálódás útján” – jelenti ki a 115. oldalon, nem megemlítve, hogy pontosan mely országokra gondol, ugyanakkor maga teszi hozzá, hogy “ha egyáltalán beszélhetünk demokráciáról a világnak ezen részén” (219.o.), majd a következő oldalon megjegyzi, hogy egyedül Tunéziában beszélhetünk demokratikus átmenetről (220.o.)

“2015-ben több mint egymillió menekült érkezett Szíriából Európába “ – írja a 48. oldalon. Valóban több mint egymillió menekült, a statisztikák szerint azonban “csak” mintegy 50%-uk volt szíriai. Nem igazán értem a szerző következő kijelentését: “2015 végén a világ, de főképpen Európa figyelme a szír migránsokra irányult, akik valójában nem is síitek, hanem kurdok” (312-313.o., tézisek 10.o.). Magam olyan információval nem találkoztam, miszerint a Szíriából érkezett migránsok valójában kurdok lettek volna. (A “szír” főnév használata egyébként sem szerencsés, hiszen nem világos, kiket ért alatta a szerző – vélhetőleg a szíriai arabokat.)

Esetenként az az olvasó érzése, hogy a szerző a szakirodalomból kritikai szűrő nélkül vett át bizonyos megállapításokat anélkül, hogy azokat érdemi vizsgálat alá vetette volna. Törökországgal – konkrétan Erdogannal – kapcsolatban például azt írja, hogy amikor Erdogant az arab tavasz kezdetén “rocksztárhoz hasonló fogadtatásban részesítették” például Egyiptomban, “nem vette észre, hogy ez nem a politikájának, hanem Izrael iránt érzett mérhetetlen gyűlöletének szót” (56.o.). Ezt a megállapítást nem tudom értelmezni. Eleve Egyiptom egyike azoknak az országoknak, amelyek békeszerződést kötöttek Izraellel. (Erre a szerző több helyütt is utal dolgozatában.) Törökország viszont Izrael egyik legfontosabb térségbeli szövetségese volt már a kilencvenes években, jószerivel egyedülként az iszlám világból, és az is maradt, kisebb-nagyobb “hullámvázásokkal” (2006-os libanoni háború, 2009-es gázai háború, a 2010 májusi Mavi Marmara ügy stb.). Netanjahu a török-izraeli kapcsolatokat stratégiai jelentőségűnek nevezte. Persze hogy mi van Erdogan fejében, azt nem tudom, mindenesetre a török-izraeli kapcsolatok alakulása nem támasztja alá a szerző kijelentését.

Többször előjön – esetenként pontatlanul – a dolgozatban Irak három részre tagoltsága: “síita, szunnita és kurd” (158.o.). Jól tudom, hogy ez a tagolás széles körben elterjedt, de nem helyes, mert kétféle ismérvet – a vallásit és az etnikait – elegyít. Helyesen: síita arab, szunnita arab és kurd. (A kurdok között egyébként – bár többségük szunnita – síiták, keresztények, sőt zsidók is találhatóak, igaz, utóbbiak többsége már emigrált Izraelbe.) A szerző másutt sem mindig pontos ebben a tekintetben, hiszen “etnikumon belüli” konfliktusként interpretálja az iraki síiták frakciói közötti ellentétet, s a szunnitákon belüli “intraetnikai” ellentét fő okaként azt nevezi meg, hogy ki milyen mértékben támogatta az Iszlám Államot (189.o.), illetve etnikai kisebbségnek nevezi a szaúd-arábiai, bahreini és jemeni síitákat, továbbá a Levantéban tevékenykedő síita és szunnita milíciákat (164.o.), illetve a szíriai alavitákat (224.o.).

A dolgozatban a szerző bizonyos témakörökkel több helyütt is foglalkozik, azonban többször is előfordul, hogy az egyik helyen figyelembe veszi az újabb fejleményeket, a másik helyen viszont nem. (Praktikusan: valószínűleg különböző időpontokban írta a

vonatkozó részeket, s elmaradt az egységesítés.) Az iráni atomszerződéssel kapcsolatosan azt írja jelen időben, hogy “A Trump-adminisztráció fenntartja a nukleáris megállapodást (annak ellenére, hogy kezdetben ezt cáfolták) (61.o.), továbbá feltételes módban “Ha az Egyesült Államok ismételten fellépne a 2005-ös atommegállapodás felülvizsgálata érdekében” (68.o.: valószínűleg elírás a 2005, a megállapodást 2015-ben kötötték). Trump elnök 2018 májusában jelentette be, hogy az Egyesült Államok felmondja az Iránnal kötött atommegállapodást, a szerző pedig a 13. oldalon jelzi, hogy kutatásait 2019 januárjában zárta le.

A regionális szövetségek változásai kapcsán példaként említi Szaúd-Arábia, Irak és Szíria szövetségét (162.o.). Eleve érdekes, hogy ennek a három országnak a szövetségéről beszél, jóllehet Szaúd-Arábia a szíriai polgárháború kezdeteitől a szíriai kormány ellenzékét támogatja, Szíria és Irak pedig soha nem voltak igazán jó viszonyban egymással (Szíria Iránt támogatta az iraki-iráni háborúban). A továbbiakban a szerző megállapítja, hogy “a szövetséget nyilvánvalóan befolyásolhatja egy közös ellenség is. Szíria, Irak és Szaúd-Arábia esetén ez Izrael. .. A három ország számára a legnagyobb fenyegetést .. Izrael jelenti” (163.o.). Már ez a megállapítás sem állja meg a helyét, ugyanis az utóbbi évek talán legfigyelemreméltóbb változása a szaúdi-izraeli szövetség kialakulása. Ennek a szerző is tudatában van, hiszen alig tíz oldallal később már arról ír, hogy az Öböl menti országok és Izrael kapcsolata “elindult a fejlődés útján” (173.o.), illetve “a kapcsolatok építése elsősorban Izrael és Szaúd-Arábia között folyik” (174.o.).

Tisztában vagyok vele, hogy nagyon nehéz annak a megítélése, hogy kit, avagy milyen szervezetet minősítünk terroristának. Ez gyakran nézőpont kérdése. Problémát okoz az is, hogy a terrorizmusnak nincs konszenzusos definíciója, s a szerző sem fejt ki saját álláspontját a kérdésben. Utal rá, hogy a milíciák módszere “lehet gerilla vagy terrorista jellegű” (tézisek 5.o.), de nem fejt ki a különbséget. Algéria kapcsán van ahol gerillákról, van ahol terrortámadásokról beszél (tézisek 3.o.).

A szerző dolgozatában terrorista szervezeteknek minősíti többek között a Hamászt, a Hezbollahot, vagy a jemeni huszi felkelőket. A Hezbollahról egyenesen azt írja, hogy “a terrorizmust nem csak politikai eszközként, hanem vallási kötelességnek is tekinti” (59.o.). Nem tudom, mire alapozza ezt a kijelentését. Ennek kapcsán azért hadd említsem meg, hogy Huszein Fadlallah sejk, a Hezbollah akkori szellemi vezetője “barbár büntettnek” nevezte a 2001. szeptember 11-ei terrorakciót, továbbá hogy az EU csak a Hezbolláh fegyveres szárnyát minősítette terrorszervezetnek, a politikait nem.

A szerző a Hezbollah példáján helyesen mutatja be ezen, un. “hibrid terrorista szervezetek” két lábán állását, ti. egyik a katonai láb, a másik pedig a politikai (272-274.o.). Egyes szakértők ugyanakkor úgy vélik, hogy a Hezbollah – lévén politikai szervezetként legitim tagja a libanoni törvényhozásnak, illetve politikai életnek – immáron nem minősíthető terrorista szervezetnek, már jó ideje nem hajt végre terrorakciókat (a szíriai harcok nem terrorakciók), így példája lehet egy valamikori terrorszervezet “pacifikálódásának”. Minderre számos történelmi példa akad, például az egykor

terrorszervezetként nyilvántartott, majd később a palesztinok legitim képviselőjeként Izrael által is elismert PFSZ.

Mindenképpen szót kell ejteni még egy kérdésről, nevezetesen az arab és perzsa szavak, kifejezések átírásáról. Ilyen esetekben általában – kivéve, ha bölcsész, arabista vagy orientalista végzettségűekről van szó, akik az un. tudományos átírást alkalmazzák – kétféle módszert szoktak követni: egyik az angol nyelvben meghonosodott írásmód, a másik a magyar kiejtéshez a leginkább közelítő. (Jómagam utóbbit preferálom.) Ezen a téren a szerző nem következetes, hol egyiket, hol másikat alkalmazza, ráadásul egyazon szavak is többféleképpen szerepelnek dolgozatában, gyakran ugyanazon az oldalon. Ahmadinezsád, de Rouhani (164.o.), Szízi, de Salman (95.o.), al Kuds (186.o.), de Jeddah (283.o.). Szaleh és Száleh (83.o.), Oman és Omán (165.o.), Faludzsa (190.o.) és Falludzsa (93.o.), Dzsabhat al-Nuszra (284.o.) és Jabhat al Nuszra (51.o.) és Jabhat Fateh al Sham (146.o.).

Végezetül szeretném leszögezni, hogy a kritikai észrevételek nem befolyásolják azt a bírálatom elején tett megállapításomat, hogy a disszertáció megfelel egy akadémiai doktori értekezéssel szemben támasztható követelményeknek. A szerző rendkívül széles körű szakirodalmat használ fel, forráskezelése korrekt, megfelel egy tudományos munkával szembeni elvárásoknak.

A dolgozat érdemének tartom, hogy részleteiben bemutatja és összehasonlítja a közel-keleti országok – beleértve a fontosabb arab országok mellett Izraelt és Iránt – fegyveres erőinek nagyságát és minőségét, behatóan elemzi az egyes országok katonai képességeit. Az élen Izrael áll, majd az Arab Öböl országai következnek. Hangsúlyozottan felhívja a figyelmet arra, hogy a térség fegyveres erői rendkívül heterogének, s a nemzeti haderők mellett felfegyverzett milíciák, gerilla- és terrorszervezetek sora tevékenykedik, s a legkülönbözőbb eredetű és típusú fegyverekkel találkozhatunk.

Megállapítja, hogy a térségben államok közötti háborúk nem valószínűsíthetők (ugyanakkor mint a tézisek 13. oldalán írja, nem is zárhatók ki), azonban a polgárháborúk száma és intenzitása növekedhet, csakúgy, mint a fegyveres erők a fennálló politikai rendszer általi, az ellenzéki megmozdulások elfojtására – vagy éppen ellenkezőleg: az ellenzék által a kormányzat megdöntésére – irányuló felhasználása. A térség megosztottságai az elmúlt időszakban nem csökkentek, ellenkezőleg: tovább növekedtek, s ez tükröződik a katonai erők és a fegyverek sokféleségében is.

Megállapítható, hogy a szerző alapos ismerője a közel-keleti térség fegyveres erőivel kapcsolatos kérdésköröknek, s eligazodik a katonai biztonság bonyolult, sokirányú, gyakran ellentmondásosnak tűnő összefüggésrendszerében. Fő megállapításaival, következtetéseivel egyetérthetünk. Mindezek alapján javaslom az értekezés nyilvános vitára bocsátását és Kis Benedek József számára az MTA doktora cím odaítélését.

Budapest, 2020. május 23.

Dr. Rostoványi Zsolt
egyetemi tanár
az MTA doktora